

KULTUREN

Innerstaden 1:62 - Västergatan

fornlämning 19, Trelleborgs stad,
Trelleborgs kommun, Skåne
Arkeologisk förundersökning 2013

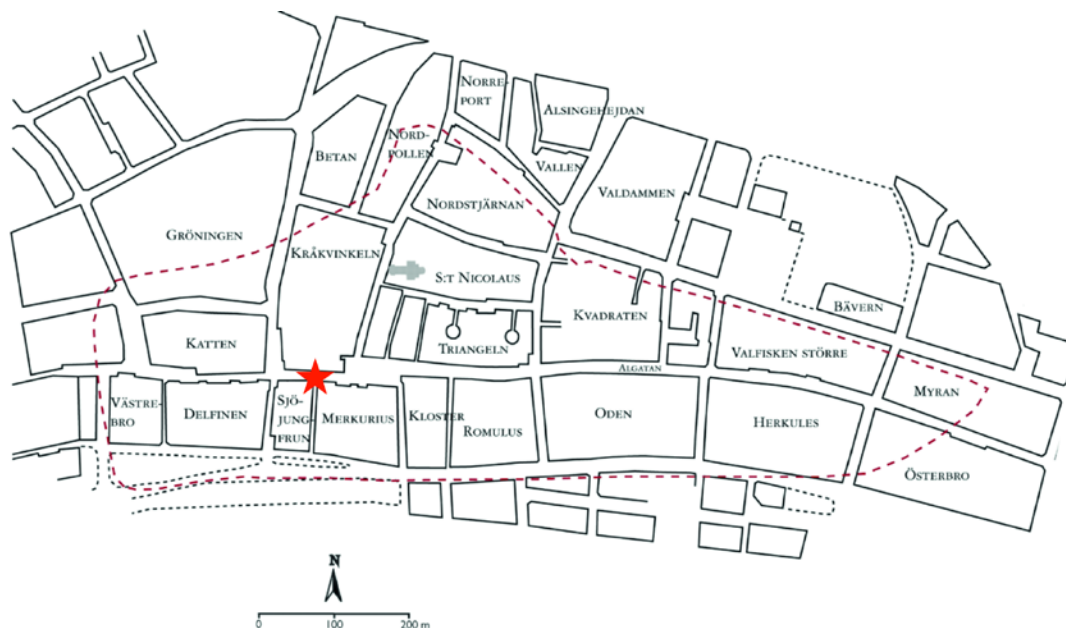
KULTURMILJÖRAPPORT 2014:05

NICKLAS KRONROTH

KULTURHISTORISKA FÖRENINGEN FÖR SÖDRA SVERIGE

Innehåll

Inledning.....	3
Fornlämningsmiljö	3
Tidigare arkeologiska iakttagelser.....	4
Genomförande och resultat	6
Sammanfattning	7
Administrativa och tekniska uppgifter.....	8
Referenser	9
Bilagor	10

Figur 1. Trelleborgs stad med undersökningsområdet markerat med en röd stjärna. Streckad röd linje motsvarar fornlämnings utsträckning.

Inledning

Med anledning av att fastigheten Sjöjungfrun 11 skulle anslutas till fjärrvärmestammen i Västergatan i Trelleborgs stad utfördes en arkeologisk förundersökning, enligt Länsstyrelsens beslut (1st dnr 431-16471-2013). Då det tidigare schaktats för VA och andra ledningar bestod massorna av sentida återfyllningsmaterial. En rad med grundstenar påträffades i den östra delen av schaktet, under befintliga plattor i trottoaren.

Fornlämningssmiljö

Trelleborg är beläget i sydvästra Skåne. Förleden i namnet Trelleborg, *trell*, kan tolkas som "trä" med betydelsen slav eller syftande på slaver. Den mest troliga tolkningen är dock att det rör sig om en byggnadsteknisk detalj i husen eller Trelleborgens vallkonstruktion, där *trelle* haft betydelsen snedsträva. Trelleborgen hade en diameter på ca 143 m då den var fullt utbyggd. Borgens äldsta del med en vall uppfördes i mitten av 900-talet och en förstärkning av borgen skedde i en andra fas under 900-talets andra hälft (Jacobsson 2000 s 15). I området kring borgen har bebyggelse kunnat påvisas vid den här tiden och tidiga dateringar har även gjorts i kv Herkules under undersökningen 2003. Kv Herkules ligger i den östra delen av fornlämningsområdet (figur 1). Den äldsta bebyggelsen på platsen utgjordes av ett grophus från 600–800-talen medan den äldsta medeltida bebyggelsen daterades till omkring 1220–1240 (Larsson 2003).

Västergatan är belägen i den västra delen av Trelleborgs centrum, ca 200 m sydöst om Trelleborgen och söder om Sankt Nikolai kyrka. Trelleborgen kan dateras till 900-talet medan Sankt Nikolai är en medeltida kyrka som troligen uppfördes på 1200-talets första

hälft. Gamla Torg, som ligger söder om Sankt Nikolai kyrka och öster om Västergatan har också medeltida ursprung. Västergatan är en förlängning av Algatan, som tidigare kallades Adelgatan, som är stadens huvudgata (Larsson 2006 s 257).

I området för borgen påträffades en omfattande bebyggelse från 1200-talet och fram till medeltidens slut, vilken har legat i förhållande till en bred gata (nuvarande Bryggaregatan) som har gått från stadens nordvästra del ned till Adelgatan. Gatan har haft en betydande bredd, upp till ca 12 m och var bebyggd på båda sidor. Nuvarande Norregatan som har ansetts vara den mest betydelsefulla gatan vid sidan av Algatan kan ha varit av mindre betydelse än tidigare uppfattning gjort gällande (Jacobsson 2000 s 149). Bryggaregatan kan vara den sydligaste delen av den så kallade "bronsåldersvägen" som har fortsatt upp mot Lund (Larsson 2006 s 262).

I staden fanns också ett franciskanerkloster grundat vid mitten av 1200-talet (Jacobsson 1982 s 8). De äldsta beläggen för orten Trelleborg är från år 1257 och kommer från en brevväxling mellan ärkebiskop Jakob Erlandsson och kung Kristoffer. I brevväxlingen omtalades invånarna som "civium", borgare (Lindal 1956a s 29ff).

Det rika sillfisket, som påbörjades på 1100-talet, kom kort därefter att styras och domineras av Hansaförbundet. Sillfisket och Hansan kom att spela en stor roll för stadens tillväxt under hela medeltiden (Jacobsson 1982 s 8). När Hansans maktställning började avta under tidigt 1500-tal, fick det återverkningar för Trelleborg. Staden ligger dock i en av Skånes bördigaste trakter och spannmål och andra jordbruksprodukter gav goda ekonomiska fördelar för borgarna i staden. Dock fick spannmålshandeln negativa effekter på Malmököpmännens ekonomi, vilket ledde till klagomål från deras sida. Klagomålen ledde slutligen till att Trelleborg förlorade sina stadsrättigheter år 1619. Detta till trots, bedrev Trelleborg handel och hantverk långt in på 1700-talet. Trelleborg fick sina stadsrättigheter åter år 1867 och sin första stadsplan år 1877 (Jacobsson 1982 s 8f).

Tidigare arkeologiska iakttagelser

Från 1980-talet fram till idag har flera omfattande undersökningar utförts. Undersökningarna i Trelleborg har framförallt gjorts i den västra delen av stadsområdet; i kv Katten, Kråkvinkeln, Oden, Kvadraten och Triangeln (figur 1). Kv Kråkvinkeln undersöktes år 1982, och det konstaterades en omfattande bebyggelse från 1200-talet. Då bebyggelsen etablerade sig på platsen grävdes ett antal dräneringsdiken som avvattnades via en kanal, som tidigare varit Trelleborgens vallgrav (Jacobsson 2000 s 73).

Under åren 1988 och 1991 utfördes flera undersökningar av en vikingatida befästning i den sydvästra delen av kv Gröningen, nordöstra delen av kv Katten, och den västra delen av kv Kråkvinkeln. Delar av borgen undersöktes även år 1996 (Jacobsson 1995 och Jacobsson 2000).

I kv Sjöjungfrun har flera undersökningar ägt rum. På 1940-talet gjordes den äldsta arkeologiska observationen i samband med en grundgrävning i den norra delen intill

Västergatan. Det framkom en stenläggning (Jacobsson 1982 s 23ff). År 2003 utfördes en geoteknisk undersökning som visade på en kulturlagermäktighet på 1,4 till 2,1 m (Jacobsson 2003b). År 1995 utfördes en arkeologisk förundersökning i samband med planer för tillbyggnad av ett hotell. Två schakt grävdes nära Bryggaregatan. Kulturlagermäktigheten uppgick till 2,00 m, varav huvuddelen bestod av vattenavsatta och påförda lager. Det framkom också 1200-1300-tals keramik (Jacobsson 1995).

År 2009 utfördes en geoteknisk undersökning i kv Sjöjungfrun 11. Resultaten från undersökningen visade på en välbevarad och komplex kulturlagersekvens på platsen, med en kulturlagermäktighet på ca 1,4 m under nuvarande marknivå (Ericsson 2009). Året efter, år 2010, utfördes en arkeologisk förundersökning i syfte att kartera fornlämningsituationen och utvärdera den arkeologiska kunskapspotentialen på platsen. Det grävdes 5 schakt på tomten. De övre 0,50-1,00 m av kulturlagren bestod av sentida utjämningslager, matjord, stenläggningar och bärlager. Därunder på varierande djup, framkom intakta medeltida kulturlager. Mot Västergatan i norr påträffades bland annat lergolv. Det samma gäller för området närmast Lotsgränden, där flera generationer av lergolv framkom. I den nordöstra delen av undersökningsytan påträffades spår efter odling med årderspår i steril sand. Även pinnavtryck, som tolkas ha tillhört ett hägn framkom där. De äldsta dateringsbara fynden på platsen bestod av keramik i form av yngre svartgods som daterats till början av 1200-talet (Theliander 2013).

Under sommaren och hösten år 2013 utfördes en arkeologisk slutundersökning och en alternativ grundläggning i kv Sjöjungfrun 11. Materialet från undersökningen är inte bearbetat ännu. Vid undersökningen påträffades bland annat golvlager, ugnar, lerbottnar och kulturlager.

De arkeologiska undersökningarna visar att permanent bebyggelse funnits i Trelleborg från yngre järnålder och framåt. Bosättningen var som mest utbredd under 700-800-talen. Sedermera minskade utbredningen och under 1000-talets början verkar bebyggelsen ha övergivits. Bebyggelsen återetablerades på 1200-talet (Jacobsson 2000 s 9; Jacobsson 2003a s 194f).

Figur 2. Undersökningschaktets västra del, sett från väster. Västergatan är belägen till vänster på fotografiet och kv Sjöjungfrun 11 till höger.

Genomförande och resultat

Med anledning av att fjärrvärme skulle läggas utmed Västergatans södra sida grävdes ett ca 80 m långt schakt. Schaktet grävdes till ett djup av 0,75-1,20 m och var 1,20 m brett. I Västergatans södra trottoar låg sedan tidigare flera ledningar och rör och därmed bestod lagren av återfyllnadsmassor efter de arbetena (figur 2). Mycket tyder på att Västergatan är utschaktad.

I den östra delen av schaktet påträffades tre grundstenar, som på grund av sin stratigrafiska position tolkats tillhöra den mer sentida bebyggelsen på platsen (figur 3 och 6). Stenarna påträffades alldeles under de befintliga plattornas sättsand. Under stenarna framkom ett lerlager som förts på i syfte att stabilisera stenen inför byggnationen. Inga intakta medeltida lager kunde dokumenteras på platsen.

Figur 3. En av grundstenarna som påträffades läts vara, medan de som låg där fjärrvärmerören skulle dras, togs bort.

Sammanfattning

I samband med att den nya fastigheten i Sjöjungfrun 11 skulle anslutas till fjärrvärmestammen, schaktades utmed Västergatans södra del och en arkeologisk schaktningsövervakning genomfördes. Västergatan är en förlängning av Algatan, vilken är stadens huvudgata, även under medeltiden. Tidigare undersökningar i området har visat att kulturlagren innehar stor kunskapspotential. Dock visade det sig att inga intakta medeltida kulturlager fanns kvar i den sträckning schaktet drogs. Tre grundstenar med ett stabiliserande kulturlager påträffades i den östra delen av schaktet under sättsanden till dagens cementplattor i trottoaren. På grund av deras stratigrafiska position tolkas de härröra från efterreformatorisk bebyggelse vid Västergatan. Då det schaktades i tidigare rögravar bestod massorna av sentida återfyllningsmassor.

Administrativa och tekniska uppgifter

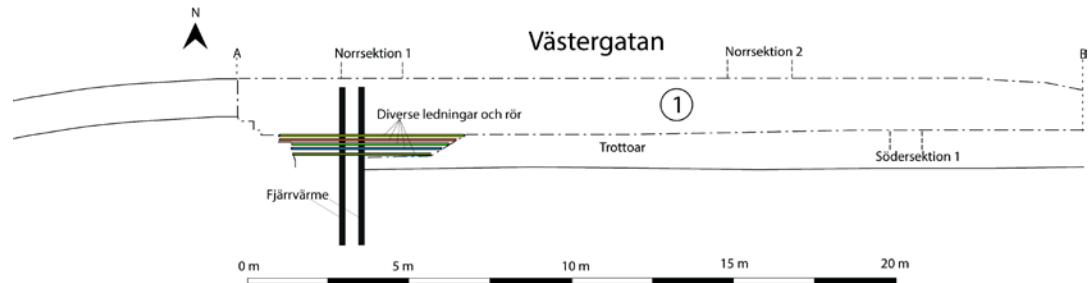
Länsstyrelsens beslut, dnr	431-16471-2013	Fornlämning nr/art	RAÅ 19
Socken/stad	Trelleborgs stad	Socken-/Stadsnr	
Landskap	Skåne	Län	Skåne
Kommun	Trelleborg	Trakt/kvarter/fastighet	Innerstaden 1:62 - Västergatan
Typ av exploatering	Fjärrvärme		
Uppdragsgivare	Trelleborgs Fjärrvärme AB		
Typ av undersökning	FU		
Ansvarig institution	Kulturen		
Fältarbetsledare	Nicklas Kronroth		
Övrig personal	-		
Fältarbetstid	2013-09-03—2013-09-11		
Fälttid			
Arkeolog	7 h		
Maskin	-		
Undersökningens omfattning			
Yta	112 m ²		
Kubik	112 m ³		
Schaktmeter	80 m		
Kostnad för arkeologi			
Fältarbete	7X700=4900		
Rapport	7X700=4900		
Analys			
Övrigt			
Summa:	9800 SEK		
Kostnad övrigt			
Maskiner	-		
Bodar	-		
Övrigt	-		
Summa	-		
Summa, faktisk	9800 SEK		
Summa, beslutad	Enligt löpande kostnad		
Fyndmaterial (förvaring m.m.)	Inga fynd tillvaratogs		
Arkivmaterial, förvaring	LUHM, samt kopior i Kulturens LA-arkiv under fastighetsbeteckningen.		
Ritningar, dokumentation	6 st sektionsritningar i skala 1:20, 1 planritning i skala 1:100		
Foto	13 digitala fotografier		
Analys	-		
Övriga upplysningar	-		

Referenser

- Ericsson, G. 2009. Kv Sjöjungfrun 11, Trelleborg. Geoteknisk provborrning 2009. *Arkeologiska arkivrapporter från Lund, nr 362*. Kulturen, Lund 2010.
- Jacobsson, B. 1982. Trelleborg. *Rapport. Medeltidsstaden 38*. Stockholm
- Jacobsson, B. 1995. Skåne, Trelleborg, kvarteret Sjöjungfrun 10, RAÄ 19. *Arkeologisk förundersökning 1995. UV Syd rapport 1995:65*. Stencil.
- Jacobsson, B. 2000. Trelleborg I Trelleborg. *UV Syd Rapport 1999:93*. Lund.
- Jacobsson, B. 2003a. Trelleborg and the Southern Plain during the Iron Age. Centrality – Regionality. Uppåkrastudier 7 (Red Lars Larsson & Birgitta Hårdh). *Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8º, No 40*. Lund.
- Jacobsson, B. 2003b. Sjöjungfrun 6, 7 och 8. Antikvarisk kontroll och utvärdering av geoteknisk undersökning. *UV Syd Rapport 2003:25*. Lund. Stencil.
- Larsson, S. 2003. Kv Herkules 8, Trelleborg. UV Syd, Dokumentation av fältarbetsfasen 2004:11. Arkeologisk slutundersökning. Lund. Stencil.
- Larsson, S. 2006. Gestaltningen av några skånska städer. *Centraliteter. Människor, strategier och landskap*. Riksantikvarieämbetet.
- Lindal, H. 1956a. Trelleborgs medeltid. Trelleborg.
- Lindal, H. 1956b. Trelleborgs stadsmur. *Skånes Hembygdsförbunds årsbok 1956*. Lund.
- Theliander, C. 2013. Kv Sjöjungfrun 11, Trelleborg. Arkeologisk förundersökning 2010. *Kulturmiljörapporter 2013:9*. Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige.

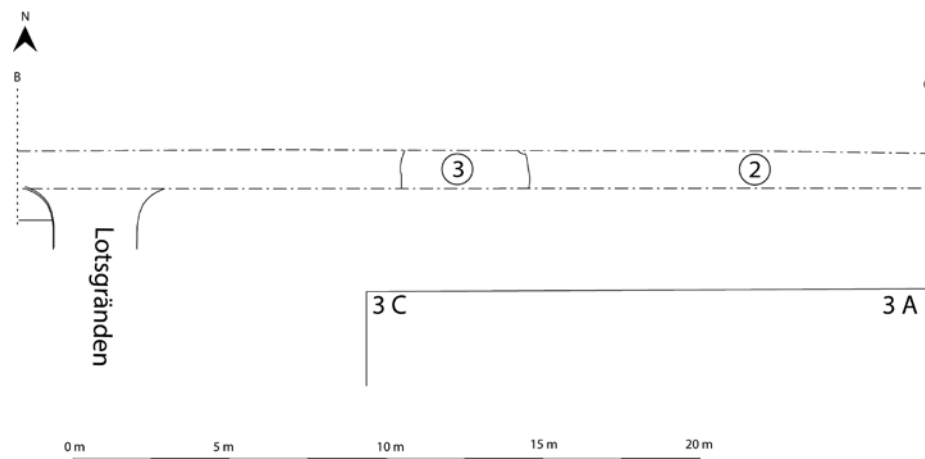
Bilagor

1. Planritningar

Figur 4. Planritning 1. A markerar schaktbegränsningen västerut. B markerar var schaktet fortsätter i planritning 2 (figur 5). Kv Sjöjungfrun ligger direkt söder om Västergatans trottoar.

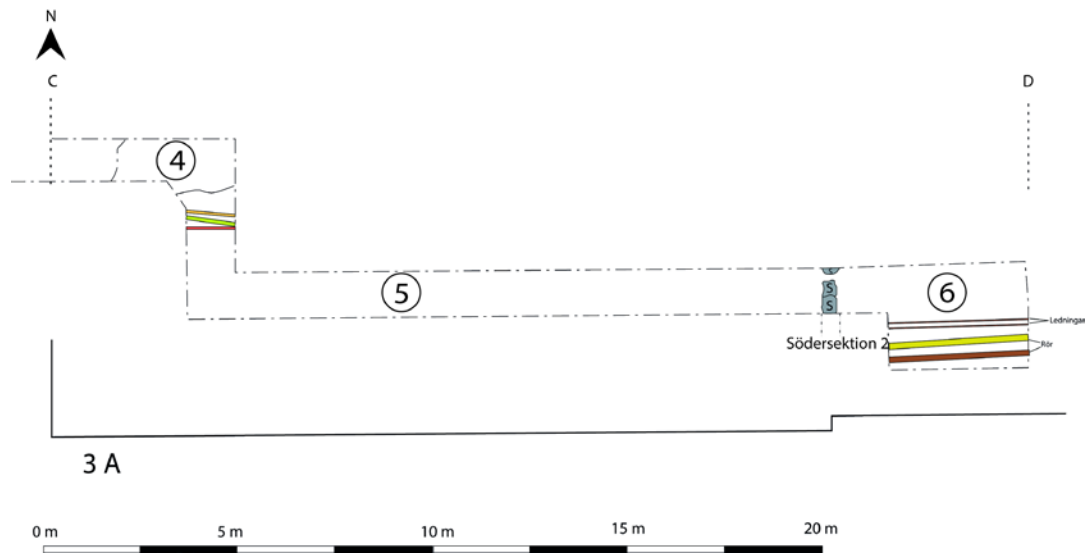
1. Brun omörd sandig humus. kulturlagret, som tillkommit i senare tid, innehöll bland annat skärvor av Höganäsrör.

Figur 5. Planritning 2. Schaktet i Västergatan. B markerar var schaktet fortsätter från planritning 1 och C markerar var schaktet fortsätter i planritning 3 (figur 6). Byggnaden i nederkant är Västergatan 3C och 3A.

2. Brun humus grus och sand. Sentida återfyllningslager.

3. Ljusbrun sand. Lagret har tillkommit i senare tid som återfyllning.

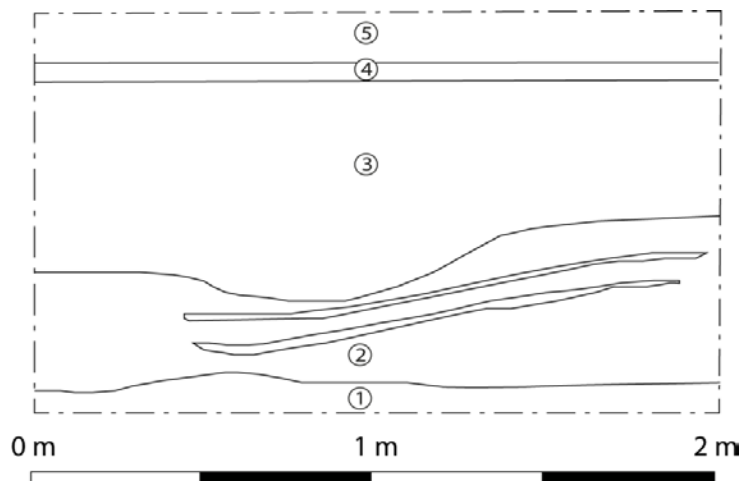
Figur 6. Planritning 3. C markerar var föregående schakt del slutar. D markerar schaktbegränsningen österut.

4. Brun omrörd sandig humus. Lagret, som tillkommit i senare tid, innehöll bland annat höganäskärvor.

5 och 6. Ljusbrun sand. Sentida återfyllningslager.

S. Grundstenarna som framkom i den östra delen av schaktet är markerade med S. Stenarna framkom på ett djup av 0,20 m och på grund av sin stratigrafiska position tolkas dem tillhöra den efterreformatoriska bebyggelsen utmed Västergatan.

2. Sektionsritningar

Figur 7. Norrsektion 1 (se placering i schaktet i figur 4).

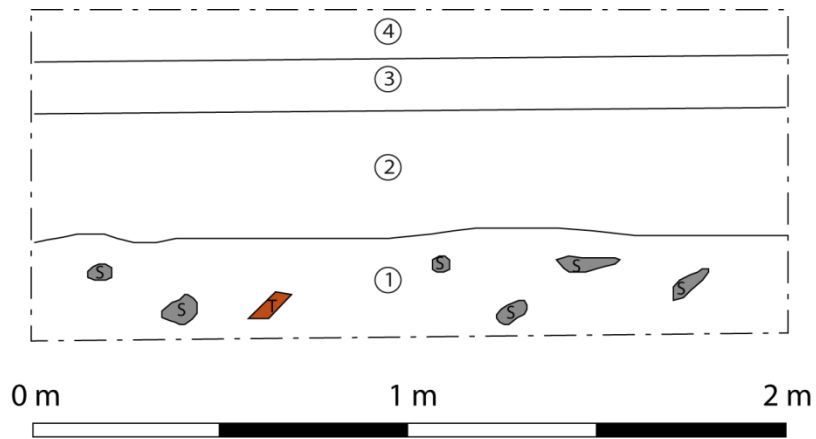
1. Brun siltig humus. Sentida återfyllningslager

2. Brunrå sandig humus. Omrört kulturlager som var grovkornigt, magert och poröst. I kulturlagret var mindre stenar närvarande medan enstaka tegelkross, lerfläckar och träkol framkom. Skärvor från Höganäsrör påträffades. Sentida.

3. Sten och grus 0/90.

4. Asfalt. Asfaltrest från äldre asfaltering, blandat med grus.

5. Asfalt.

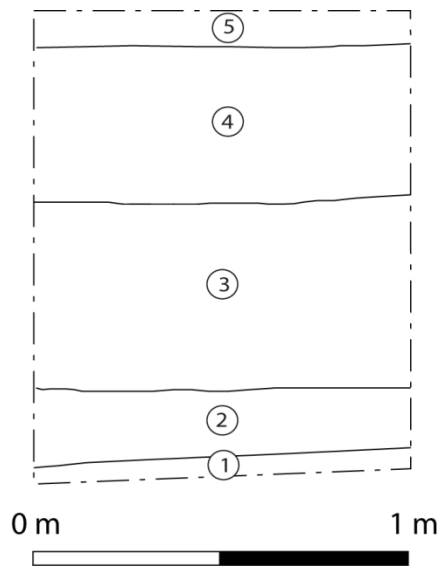
Figur 8. Norrsektion 2 (se placering i schaktet i figur 4).

1. Brungrå sandig humus. Omrört kulturlager som var grovkornigt, magert och poröst. Kulturlagret innehöll mindre stenar, tegelkross, lerfläckar och träkol. Skärvor från Höganäsrör påträffades. Sentida.

2. Sten 0/90

3. Grus och sten med humusinblandning. Bärlager.

4. Asfalt.

Figur 9. Södersektion 1 (se placering i schaktet i figur 4).

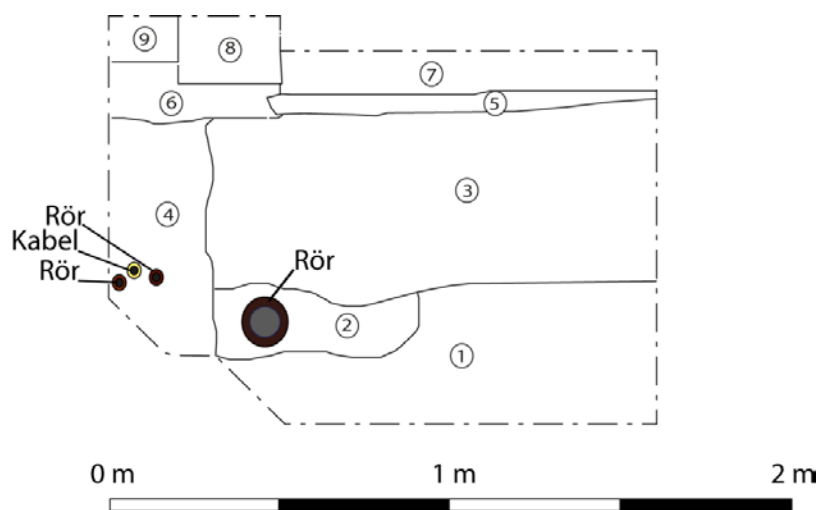
1. Sand.

2. Brungrå finkornig, fet, fuktig och porös humus med siltinslag. Kulturlagret innehöll bruna utfällningar, troligtvis är det järnutfällningar.

3. Sten, grus och sand blandat. Sentida bärlager.

4. Sten, grus och sand blandat. Sentida återfyllningslager.

5. Cementplattor.

Figur 10. Sektion i den västra begränsningen av schaktet.

1. Brungrå sandig humus. Omrört kulturlager som var grovkornigt, magert, torrt och poröst. Småsten var närvarande medan tegelkross, lerfläckar och träkol var enstaka. Skärvor från Höganäsrör påträffades. Sentida.

2. Småsten. Ett Höganäsrör, dräneringsrör, är nedlagt bland stenen.

3. Sten 0/90

4. Sand, tidigare rörschaktsfyllning,

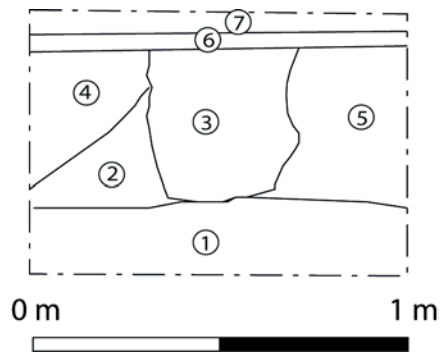
5. Asphalt med blandning av grus. Äldre asfaltsrest.

6. Sand. Sättsand.

7. Asphalt.

8. Kantsten.

9. Cementplatta.

Figur 11. Södersektion (se placering i schaktet i figur 6). Den högra sidan av sektionen samt den sista decimetern till vänster var spontad då dokumentationen gjordes och därmed var det svårt att se lagerslutnen.

1. Gulgrå lera. Påförd lera som tillkommit för att stabilisera stenraden och som fundament till hus. Finkornigt, fett, finkornigt och kompakt.
2. Brun humus med inslag av grus och lera. Grovkornig, torr, mager och kompakt. Fyllningslager mot stenen som förts på för att stabilisera stenen.
3. Grundsten.
4. Brungrå humus med inslag av sten och grus. Grovkornigt, torrt, magert och kompakt. Uppfyllning invid grundstenen.
5. Brungrå humus med lerinslag. Uppfyllning kring sten.
6. Grus. Sättlager.
7. Plattor.

I serien arkeologiska arkivrapporter från Lund har utgivits:

2012

.....

- Nr 436 Hardeberga 22:1, fornlämning nr 25 i Hardeberga socken, Lunds kommun. Arkeologisk förundersökning 2012. Aja Guldåker.
Nr 437 Kv Winstrup 11, Lund. Arkeologisk förundersökning 2012. Aja Guldåker.
Nr 438 Kv Carl Holmberg 3, Lund. Arkeologisk förundersökning 2012. Aja Guldåker.
Nr 439 Kv Myntet 29, Lund. Arkeologisk förundersökning 2012. Aja Guldåker.

Arkeologiska arkivrapporter från Lund har övergått i serien Kulturmiljörapporter fr.o.m. 2013.

I serien Kulturmiljörapporter har utgivits:

2013

- 2013:1 Kv Billegården 21, Lund. Geoteknisk undersökning 2012. Gertie Ericsson.
2013:2 Kv Apotekaren 11 (fd 9), Lund. Geoteknisk undersökning 2012. Gertie Ericsson.
2013:3 Ventlinge 44:1, Mörbylånga kommun. Antikvarisk medverkan 2012-13. Henrik Borg.
2013:4 Stora Råby 34:7, fornlämning nr 10 i Stora Råby socken, Lunds kommun. Arkeologisk förundersökning 2012. Jan Kockum.
2013:5 Kv Saluhallen1, Lund. Arkeologisk förundersökning 2011-2012. Ivan Balic.
2013:6 Innerstaden 2:1 - Krafts torg och Kungsgatan, Lund. Arkeologisk förundersökning 2012. Nicklas Kronroth.
2013:7 Stora Råby 34:7/väg 887, fornlämning nr 10 i Stora Råby socken, Lunds kommun. Arkeologisk förundersökning 2012. Nicklas Kronroth
2013:8 Innerstaden 2:1 – Clemenstorget, Lund. Arkeologisk förundersökning 2012. Nicklas Kronroth.
2013:9 Kv Sjöjungfrun 11, Trelleborg. Arkeologisk förundersökning 2010. Claes Theliander.
2013:10 Kv Repslagaren 29, Lund. Geoteknisk undersökning 2013. Gertie Ericsson.
2013:11 Kv Svanelucky m. fl. Lund. Förundersökning 2012. Ivan Balic.
2013:12 Kv Döbeln 2 och 3, Lund. Geoteknisk undersökning 2013. Gertie Ericsson.
2013:13 Nöbbelöv 22:1, fornlämning nr 24 i Norra Nöbbelövs socken, Lunds kommun. Arkeologisk förundersökning 2012. Nicklas Kronroth.
2013:14 Kv Södertull 10 och 30, Lund. Geoteknisk undersökning 2011-2012. Gertie Ericsson.
2013:15 Kv Trädgården 11, Lund. Geoteknisk undersökning 2011. Gertie Ericsson.
2013:16 Kv Thor 6, Ystad. Arkeologisk förundersökning 2010. Adam Bolander och Gertie Ericsson.
2013:17 Kv Grynmalaren 31, Lund. Arkeologisk förundersökning 2013. Nicklas Kronroth.
2013:18 Måketorpsboden på Kulturen, Lund. Byggnadsarkeologisk undersökning 2013. Gunilla Gardelin och Karl-Magnus Melin.
2013:19 Innerstaden 2:1 – Lilla Råby bytomt, fornlämning nr 175 i Lunds stad, Lunds kommun. Arkeologisk förundersökning 2013. Nicklas Kronroth.
2013:20 Kv Billegården 21, Lund. Arkeologisk förundersökning 2013. Ivan Balic.
2013:21 Kv Fredrik 8, Ystad. Geoteknisk undersökning 2013. Gertie Ericsson.
2013:22 Kv Sankt Peter 10, Lund. Arkeologiska förundersökningar 2008. Karl-Magnus Lenntorp.
2013:23 Innerstaden 2:1 – Stora Fiskaregatan, Lund. Arkeologisk förundersökning 2013. Aja Guldåker.
2013:24 Kv Winstrup 1, Lund. Arkeologisk förundersökning 2012. Nicklas Kronroth.
2013:25 Kv Gylleholm 11- Innerstaden 2:1, Lund. Arkeologisk förundersökning 2013. Aja Guldåker.
2013:26 Kiliansgatan, Lund. Arkeologisk förundersökning 2013. Nicklas Kronroth.
2013:27 Kv Paradis 47, Lund. Arkeologisk förundersökning 2013. Nicklas Kronroth.

2014

- 2014:1 S:t Botulf 14, Lund. Antikvarisk rapport 2013-2014. Carita Eskeröd.
2014:2 S:t Peter 28, Lund, Ekska huset. Antikvarisk medverkan 2013. Carita Eskeröd.
2014:3 Innerstaden 2:1 – Västra Mårtensgatan. Arkeologisk förundersökning 2013. Nicklas Kronroth.
2014:4 Kv Paradis 51, Lund. Arkeologisk förundersökning 2013. Nicklas Kronroth.
2014:5 Innerstaden 1:62 – Västergatan, Trelleborg. Arkeologisk förundersökning 2013. Nicklas Kronroth.

Tidigare nummer kan rekvideras från Kulturen, Kulturmiljöavdelningen

Telefon: 046-350406

E-post: arkeologi@kulturen.com